

Vefa Saygın Ögütle, Ebru Açık-Turğuter ve Taylan Banguoğlu,
*Biyoloji Biliminden Toplumsal Dünyaya Bakmak: Bir Bilim Sosyolojisi
Çalışması*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2019, 168 s.

Değerlendiren: Vefa Can Kaya

Türkiye’de bilime ilişkin konular kamuoyunda genelde din-bilim çatışması üzerinden tartışılmaktadır. Bir başka deyişle bilime ilişkin tartışmalar, Türkiye toplumuna hâkim kültürel-politik çatışma zemini üzerinden ilerlemekte ve siyasal bağlamın etkisi çerçevesinde gelişmektedir. Bilim sosyolojisi alanı da erken dönem gelişiminde mevcut siyasal ve kültürel çatışma bağlamının belirleyici etkisinden nasibini almıştır. Literatüre kuşbakışı bakıldığında dahi Türkiye’de bilim sosyolojisi alanından çok geç haberdar olduğu ve alanın gelişiminde politik motivasyonun güçlü olduğu görülmektedir. Bu durum, kuramsal polemik ve söylem düzeyinde kalan alanın tıkanmasına yol açmıştır (Saygın-Ögütle ve Balkız, 2010, ss. 11-28). Üstelik Türkiye’de bilim sosyolojisi alanında üretilen temel argümanların ve tartışmaların doğa bilimleriyle uğraşan bilim insanları tarafından bilinmediği söylenebilir. Hatta sosyal bilimcilerimizin büyük çoğunluğunun da yarım asrı aşkın süredir bu alanda geliştirilen iddialara aşına olmadığı ifade edilebilir (Bilgili, 2014, s. 240). Bu eksikliği gidermenin bir yolu, bilim sosyolojisi alanındaki temel kurucu metinleri ve güncel tartışmaları derleyip Türkçeye aktarmak olabilir. Bu açıdan son dönemde çıkan Saygın-Ögütle ve Balkız (2010) ile Şenses’in (2012) derleme çalışmalarının alanın tanınması açısından önemli bir işlev gördüğü söylenmelidir. Ancak söz konusu açığı kapatmanın daha verimli bir yolu, tercüme ederek aktarım yapmak veya kuramsal bir tartışma yapmakla yetinmek yerine doğrudan ampirik çalışma yapmaktır. Bu bağlamda Şenses’in (2010) Türkiye kamuoyuna mal olmuş bir bilimsel ihtilaf konusunu ele alan çalışması, literatürde az sayıdaki vaka incelemesinden biri olarak öne çıkmaktadır. Saygın-Ögütle ve Doğan’ın (2019) Türkiye’de fizikçilerin

@ Arş. Gör., Samsun Üniversitesi. vefa.kaya@samsun.edu.tr

https://orcid.org/0000-0002-8059-3058

toplum, bilim ve sosyal bilim algısı üzerine yaptıkları araştırma, burada ele alınan çalışmayla aynı kuramsal ve yöntemsel çerçeveye dayanmakta ve önemli bir ampirik katkı sağlamaktadır.

Biyoloji ile Sosyoloji Arasında Bir Diyalog Mümkün Mü? Snowcu İki Kültür Tezinin Ampirik Olarak Sınanması

Türkçede bilim sosyolojisine ilişkin mevcut literatürün bakir bıraktığı geniş saha göz önünde bulundurulduğunda, Vefa Saygın Ögütle, Ebru Açık-Turğuter ve Taylan Banguoğlu'nun ortaklaşa yürüttükleri bir saha araştırması projesi sonucunda ortaya koydukları *Biyoloji Biliminden Toplumsal Dünyaya Bakmak: Bir Bilim Sosyolojisi Çalışması* adlı eser (2019), başlı başına önemli bir çabaya işaret etmektedir. Bu çalışma, Türkiye ölçeğinde 8 farklı üniversitede hâlihazırda görev yapan 40 biyologla yapılan derinlemesine mülakatlar yoluyla biyologların bilim insanı anlayışlarını, bilime ilişkin kavrayışlarını, toplum ve sosyoloji hakkındaki düşüncelerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Biyologların düşünce ve yönelimlerinin ortaya konmasındaki esas maksat ise sosyoloji ve biyoloji bilimleri arasındaki diyalog imkânını. P. Snow'un iki kültür tartışması üzerinden soruşturmadır. Çalışmanın bu bağlamda ileride iki alanın birlikte yer aldığı olası disiplinlerarası çalışmalara bir zemin ve köprü işlevi görmeye çalıştığı söylenebilir.

Giriş bölümünde, bilim sosyolojisi alanının Batı'da ve Türkiye'de gelişim süreci kısaca ele alınmaktadır. İlk bölümde ise çalışmanın dayandığı kuramsal zemin tartışılmaktadır. Modern bilimin öne çıkma sürecinde üç önemli durak olarak Bacon, Descartes ve Kant'ın katkıları ele alınarak sosyolojinin devraldığı metodolojik ve epistemolojik kaynaklara işaret edilmektedir. Bu çerçevede sosyolojinin kurucu figürlerinden olan Comte, Spencer ve Durkheim'ın sosyolojinin doğa bilimlerini takip etmesi gerektiğine yönelik düşüncelerine ve biyolojiyle kurdukları ilişkiye vurgu yapılmaktadır. Çağdaş dönemde biyolojinin yapısal-işlevselci paradigmanın 1960'ların sonlarına kadar süren hâkimiyeti çerçevesinde etkili olduğu ifade edilmektedir. Günümüzde ise sosyoloji-biyoloji ilişkisi ile ilgili iki temel gündemin var olduğu ifade edilmektedir. Yeni Darwinizmin etkisiyle son yıllarda öne çıkan ve pozitivistimin indirgemeci programının güncel bir versiyonu olan sosyobiyolojik yaklaşımda, iki alan arasında diyalogun imkânsız olduğu ve sosyolojinin özerk bir bilgi alanı olarak varlığının reddedildiği vurgulanmaktadır. Bunun tam karşısında Ted Benton'ın 1960'ların toplumsal hareketlerinin yalnızca sosyal bilimleri değil aynı zamanda doğa bilimlerini de dönüştürmesi sonucunda günümüzde birbirlerine

yakınlaşan sosyoloji ve biyoloji bilimlerini birini diğerine indirgemeksizin “yaşam bilimleri” içerisinde dâhil eden bütünsel projesi bulunmaktadır. Diyalog bahsinde özellikle C. P. Snow’un meşhur iki kültür tezi akla gelmektedir. Snow’a göre edebî entelektüeller ile bilim adamları arasında iletişimsel uçurum ve diyalogsuzluk vardır. Bu iki grubun entelektüel, ahlaki, siyasi ve psikolojik düzlemlerde ortak bir zeminde buluşamadığına dikkat çeken Snow, söz konusu iletişim kopukluğunun iki ayrı kültür yarattığını savunur. Bu saha çalışmasında, biyologların toplumsal dünyaya ve sosyal bilimlere yönelik görüşleri ele alınarak Snowcu iki kültür tezi ampirik olarak sınanmaktadır. Çalışma, her iki alanı da kapsayan kuramsal bir yaklaşım olarak epistemolojik zeminini, kurucu figürü Roy Bhaskar olan transandantal realizme dayandırmaktadır.

Kitabın ikinci bölümünde, biyologların bilim insanı ve bilim anlayışları ele alınmaktadır. Bilim insanı bahsinde biyologların bilimsel etkinlikleri esnasında uydukları kurallar ve buna dair pratikleri ele alınmaktadır. Görüşmelerde genelde kurallar ve normlar denilince biyologların doğru metot ve yayın etiğini vurguladıkları, soru derinleştirildiğinde ise nesnellik ilkesine atıf yaptıkları belirtilmektedir. Bu bağlamda biyologların kurallar denilince Merton’ın evrenselcilik, komünalizm, çıkarırsızlık ve örgütlü şüphecilik olarak zikrettiği bilim cemaatinin bilimsel ethosunu oluşturan temel norm sistemine referans göstermedikleri ortaya konmaktadır. Buradan hareketle bilimsel etik konusunun araştırma sürecinde dikkat edilmesi gereken ikazlara ve yayınladıklarının ne kadarının kendilerine ait olduğuna dair bir boş gösterene dönüştüğü vurgulanmaktadır. Bilimsel rekabetle ilgili olumlu ve olumsuz görüşlerin olduğu ifade edilerek literatürde feminist bilim sosyologlarının katkısıyla tartışılan bilimsel bilginin cinsiyeti, rekabetle ilgili yapılan görüşmelerde sorunsallaştırılmaktadır. Bu bağlamda yapılan görüşmelerden biyoloji alanına özgü cinsiyetçi bir iş bölümünün var olduğu, kadın biyologlara özel alanın tahsis edildiği ve ders anlatımı ile laboratuvar çalışmalarının uygun görüldüğü buna karşın kamusal alan ve doğa alanı içerisinde görülen arazi çalışmaları ile rekabetçilik ve rasyonellik gerektiren yöneticilik konumlarına ise erkek biyologların layık görüldüğü ortaya konmaktadır.

Biyologların bilim anlayışları ve bilgi nesnelere yönelik bakış açıları ise ekollerin varlığı, bilimsel ilerleme, bilimsel bilginin yapısı ve bilim-doğa ilişkisi başlıkları altında ele alınmaktadır. Ekollere ilişkin verilen cevaplarda, biyolojide ekollerin olmadığını belirten yanıtların büyük çoğunluğu oluşturduğu ifade edilmektedir. Ekollerin var olduğunu belirtenlerde öne çıkan ilk ayırım, Alman ve Anglosakson ekolleridir. Bir kısmı klasik ve modern ayırımını zikretmekte bir kısmı ise evrim teorisi

üzerinden ekolleşme olduğunu ifade etmektedir. Bu cevaplardan yola çıkarak Türkiye’de biyoloji alanında paradigma düzeyinde hâkim yaklaşımın, sahip olunan kaynaklar doğrultusunda araştırma yapmak olduğu söylenebilir. Bilimsel ilerleme konusunda ise genelde bilimin birikimsel ilerlediği ifade edilmekte ancak sayıca az da olsa bazı biyologların bilimsel sıçramalara vurgu yapması ve bir biyoloğun doğrudan Kuhn’a atıf yapması, bilim felsefesi ve sosyolojisi ile ilgilenen biyologların varlığını göstermektedir. Bilimsel bilginin yapısı konusunda Bhaskar’ın kuramına dayanan terminolojiyi aktaran araştırmacılar, söz konusu kurama göre bilimin imkân koşulu olarak bilimden ve insandan bağımsız olarak var olan bilgi nesnelere olması gerektiğine işaret etmektedirler. Bu boyutu geçişsiz bilgi nesnesi olarak adlandıran Bhaskar aynı zamanda bilginin üretilmesi sırasında var olan geçmiş teorilerin de geçişli nesnelere olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda biyologların biyoloji biliminin geçişli boyutuna dair farkındalıklarının bulunduğu özellikle bilgi nesnelere ilişkin uzam-zaman bağımlı olduğunu vurgulamalarının biyoloji ile sosyoloji arasında beklenenden daha az bir mesafe olduğunu ortaya koyduğu ifade edilmektedir.

Kitabın üçüncü bölümünde, biyologların toplum ve sosyoloji anlayışları ele alınmaktadır. Topluma ilişkin sorulara verdikleri yanıtlarda, biyologların toplumu bireyden ayrı bir varlığa sahip bir bilgi nesnesi olarak gördükleri söylenebilir. Bilimin toplumu bilinçlendirmek için yapıldığı ve ideal toplumun eğitimle sağlanabileceğine ilişkin yaygın görüşlerin biyologlar arasında aydınlanmacı damarın güçlü olduğunu göstermektedir. Ancak biyolojinin temel bilim olarak toplum üzerinde dönüştürücü bir etkisi olmadığı, temel bilimlerin teknolojik gelişmelere zemin hazırlamasıyla dolaylı bir etkisinin olduğu vurgulanmaktadır. Evrim teorisi konusunda biyologların büyük çoğunluğunun evrimin biyoloji alanında kabul edilmiş bir teori olduğunu belirttikleri, çok sayıda biyoloğun ise kendilerine sorulmamış olmasına karşın evrimi dinî inançla ilişkilendirerek ele aldıkları ifade edilmektedir. Toplumsal evrime ilişkin soruya verilen yanıtlarda genelde toplumsal değişme tasvirleri yapılması ve modernist ilerleme anlatısının biyologlar arasında revaçta olmaması, Snow’un tasvir ettiği naif ve iyimser doğa bilimci klişesinin günümüzde geçerli olmadığını göstermektedir. Ancak küresel ölçekte ve Türkiye’de modernizme inanan güçlerin siyasal ve toplumsal alanda yaşadıkları güç kaybının biyologlar arasında ilerlemeci anlatının girilemesinde etkili olduğu gözlemlenmektedir.

Biyologların sosyolojiye ilişkin görüşlerinde öncelikle sosyolojinin ürettiği bilginin toplum üzerindeki etkisi sorgulanmaktadır. Sosyolojinin biyolojiye göre toplum üzerinde güçlü bir etkisi olduğu hatta bazı biyologların sosyolojinin toplumu şekillendirme ve yönlendirme gücüne inandıkları ifade edilmektedir. Biyologların

genelde sosyolojinin kuruluş amaçlarından olan iktidar aracı işlevine vurgu yaptıkları söylenebilir. Sosyolojinin bilimselliği konusunda biyologların nesnellik problemini öne çıkarttıkları, sosyolojinin kavram bağımlı olma özelliği ile sosyolojik araştırmaların değer yüklü niteliğe sahip olmasını sorunsallaştırdıkları ifade edilmektedir. Son olarak tarihsel süreçte hiyerarşik bir ilişkinin olduğu sosyoloji-biyoloji ilişkisinin günümüz biyologları nazarında nasıl görüldüğü sorgulanmaktadır. Bu bağlamda nesnellik, nicel verilere dayalı olma, kesinlik gibi özellikleri nedeniyle biyolojinin sosyolojiden üstün olduğu, bu durumun nedeninin ise bilgi nesnelindeki farklılaşma olduğu vurgulanmaktadır. Biyoloji ile sosyoloji arasında disiplinlerarası çalışmalara sıcak bakılmakta ancak sosyolojinin kavram bağımlı niteliğinden dolayı ortak bir yaşam bilimleri çatısı altında olma imkânı makul görülmemektedir. Öte yandan son dönemde popülerleşen sosyobiyoloji yaklaşımının genelde biyologlar tarafından bilinmiyor olması, kuramdan haberdar olan biyologların ise ırkçılığa yol açma ihtimali nedeniyle tehlikeli olduğunu düşünmeleri ve biyolojik indirgemeciliğe karşı insan toplumlarının sosyokültürel yaşamlarının karmaşıklığını vurgulamaları, biyoloji ile sosyoloji arasında diyalog imkânını bir kez daha göstermektedir.

Kitabın kuramsal kısmıyla ilgili araştırmacıların tercihiyle ilişkili bir hususu eleştirmek gerekir. Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan ilk bölümde, sonraki bölümlerde sahada ulaşılan verileri yorumlarken kullanılan Bhaskar'ın transdantal realizmi ile Benton'ın kuramsal yaklaşımı özet bir şekilde de olsa yer almıştır. Onun yerine kuramsal terminoloji, araştırma bulgularıyla birlikte aşamalı bir şekilde verilmiştir. Bu tercihin, çalışmanın bütünlüğünü ve kuramsal çerçeveyi kavramak açısından isabetli olmadığı söylenebilir. Bu nedenle dikkatli bir okuyucu, çalışmanın dayandığı kuramsal çerçeve ile bölük pörçük ilişkiye girdiği hissine kapılabilir. Ancak saha araştırmasının neredeyse hiç olmadığı bir alanda kuramsal derinliği aktarmak yerine saha odaklı parçalı bir kuramsal anlatının tercih edilmesi, araştırmacıların hedefi bağlamında anlaşılabilir olmaktadır.

Kitabın genel olarak amaçladığı hedefe ulaştığı ve önemli verilere işaret ettiği söylenebilir. Bunların arasında en önemlisi, sosyoloji ile biyoloji arasındaki mesafenin daraldığını ve diyalogün mümkün olduğunu ortaya koymasındadır. Bu bağlamda biyologların kendi bilgi nesnelere uzam zaman bağımlılıklarını kabul etmeleri ve laboratuvar ortamının doğal ortamın birebir kopyası olmadığını farkında olmaları, biyolojinin sosyal bilimlere zannedilenden daha yakın olduğunu göstermektedir. Sosyologlar ve biyologlar arasında diyalogün ve iletişim kanallarının geliştirilmesi ufuk açıcı disiplinlerarası çalışmalara kapı aralayabileceği gibi icra ettikleri disiplinlere yönelik düşüncülerini geliştirmelerine de yol açabilecektir. Bu minvalde çalış-

mada, biyoloji alanında yoğun bir pragmatizmin var olduğu ortaya konmaktadır. Bilimsel normlar ve paradigma üzerine ciddi bir tartışmanın olmaması sonucunda biyologlar nezdinde araştırma odaklılığın egemen olması, Türkiye’de temel bilimlerin yaşadığı problemlerle ilgili daha derin araştırmaların gerekliliğine işaret etmektedir. Sosyoloji alanında ise doğa bilimlerindeki gelişmeleri takip etme düzeyinin düşük olduğu ve asgari bilgi ile merakın geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. Kitabın ortaya koyduğu ampirik veriler, Snowcu iki kültür tezini yanlışlamakla birlikte hem biyologlar hem sosyologlar nazarında gidilecek epey uzun bir yol olduğunu da düşündürmektedir. Kitabın ek kısmında saha deneyimlerinin paylaşılmış olması da çalışmanın hangi koşullarda yapıldığını göstermesi ve tecrübeyi aktarması açısından anlamlıdır. Çalışmanın literatüre hâkim olan politik motivasyonlu kuramsal tartışmaları aşarak güçlü bir kuramsal altyapıyla ampirik bir verim ortaya koymasının önemlidir. İçinden geçtiğimiz küresel salgınla birlikte özelde tıp bilimi genelde doğa bilimlerinin gündelik hayatımıza olan etkisinin somut olarak hissedilir hâle geldiği bir zeminde bu çalışma, bilimsel bilgiyi üretildiği tarihsel, kültürel, siyasal ve sosyal bağlamları içerisinde ele alıp inceleyen bilim sosyolojisi alanının sunabileceği geniş imkânları bizlere yeniden hatırlatmaktadır.

Kaynakça | References

- Bilgili, A. (2014). Türkiye’de bilim sosyolojisi tartışmaları üzerine eleştirel bir değerlendirme. *Sosyoloji Dergisi*, 29(2), 239-253.
- Saygın-Öğütte, V. ve Balkız, B. (2010). Bilim sosyolojisi üzerine bazı tespitler ve gündem önerileri. V. Saygın-Öğütte ve B. Balkız (Ed.). *Bilim sosyolojisi incelemeleri* içinde (ss. 11-28). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Saygın-Öğütte, V. ve Doğan, O. (2019). İki kültür mü? Türkiye’de fizikçilerin ‘sosyal’, ‘bilim’ ve ‘sosyal bilim’ algıları. S. Güvenç-Salgırlı ve V. Saygın-Öğütte (Ed.). *Geç Osmanlı’dan günümüze modern doğa bilimciliği* içinde (ss. 311-363). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Şenses, M. (2010). *Sosyal fenomenler olarak bilimsel ihtilâflar: Nerium oleander (zakkum) tartışması*. İstanbul: Paradigma.
- Şenses M. (2012). *Bilimin sınırları ve bilimsel ihtilâflar: Bilim sosyolojisi tartışmaları*. İstanbul: Paradigma.